

JOÓ ANDRÁS

„ISTVÁN, NE HARAGUDJ, ÉN NEM LESZEK MUSZKAVEZETŐ”

MAGYARORSZÁG, A KISÁLLAMI DILEMMÁK ÉS A SZOVJET IRÁNYÚ
DIPLOMÁCIAI LÉPÉSEK KÉRDÉSE, 1943–44.

Jól ismert Sir Winston Churchillnek az angol nyelv szemantikai árnyalatait szépirodalmi igénnyel hasznosító nevezetes mondata: Oroszország magatartása „olyan talány, amely egy rejtély mélyén titokzatosságba burkolódik” (*a riddle wrapped in a mystery inside an enigma*). A brit miniszterelnök szavai nyílt formában, a BBC hullámhosszán hangzottak el 1939. október 1-jén, Lengyelország összeomlását követően, a Molotov–Ribbentrop-paktum árnyékában. A „talány” azonban Churchill szerint olyan volt, amelynek „meglehet” van „megfejtése” is. A titok nem is annyira nagy titok, nyitja pedig nem más, mint az „orosz nemzeti érdek”, amely miatt az akkori (Hitler számára kedvező) hatalmi konstellációnak – érvelt frappánsan és előrelátóan – szükségképp meg kell változnia.¹ Bizonyos kérdések és talányok azonban, a szovjet célokat illetően, megmaradtak Churchill számára a háború végéig, és még sokkal inkább – az idézett rádióbeszédben külön is megemlített – kisebb délkelet-európai államok sorsát illetően. Számukra létfontosságú kérdés volt, miképp és milyen szempontból közelítsenek a Szovjetunió várható előretörése és a háborúban játszott szerepe felé, miközben jó ideig egyedül Németországtól függött a sorsuk. A legsúlyosabb talány számukra a „német háború” és az „orosz béke” Szküllája és Kharübdiszé közötti manőverezés volt, s különösképpen igaz volt ez Magyarországra. Kérdés, hogy a magyar külpolitikát meghatározó tényezők mellett e talány hatékony feloldásának valójában mekkora esélye mutatkozott.

A németek teljes háborúvesztését 1942-ben még kevesen vették biztosra Magyarországon.² Utóbb, 1943-ban, Moszkva tényleges szándékairól jobbra találgatások és

¹ Az eredetiben: 'I cannot forecast to you the action of Russia. It is a riddle wrapped in a mystery inside an enigma; But perhaps there is a key. That key is Russian national interest.' Ld.: *Finest Hour – Journal of The International Churchill Society* 46 (Winter 1984–85), 2. http://www.winstonchurchill.org/images/finesthour/pdf/Finest_Hour_046.pdf (letöltve: 2015. december 3.)

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (továbbiakban: MNL OL) K 63, *Szent-Iványi Domokos tanulmányai: Csonka-Magyarország külpolitikája* (473–474. csomó), 785., Barcza György:

különféle félelmek uralkodtak Budapesten. Magyarország a trianoni területi rendezés visszaállítását el akarta kerülni, és ennek a célnak rendelte alá a titkos diplomácia terén elindított kezdeményezéseit. Elsősorban a területi kérdés jóindulatú megítélése serkentette kockázatvállalásra, a Hitler-ellenes koalíció hatalmainak oldaláról azonban valóban hitelt érdemlő ígéretek aligha kaphatott. Kállay miniszterelnök azzal számolt, hogy a Szovjetunió és angolszász szövetségesei között az együttműködés talán fel is bomlik, még a háború vége előtt. Az ún. „antagonisztikus kooperáció” fennmaradása az átfogó európai békerendezés létrejöttéig számára nagyon is kétségesnek tűnt. Feltételezte, hogy az összeroppant Németországgal és a kivézet Szovjetunióval szemben a háború végén a legtöbb lényeges európai kérdésben az angol–amerikai szövetségeseiké lehet majd a döntő szó.³

Az orosz problémával kapcsolatban – jóval a második világháborút követően – 1962-ben Kállay Miklós rövid olvasói levélben fejtett ki néhány igen érdekes és tartalmas gondolatot a Münchenben megjelenő *Új Látóhatár* folyóirat hasábjain. Levélének megírására az idős – akkor amerikai emigrációjában élő – miniszterelnököt az sarkallta, hogy Fenyő Miksa,⁴ korábban ugyancsak az *Új Látóhatárban*, visszaemlékezést tett közzé Bethlen Istvánról. Fenyő felidézte, hogy Bethlen egy ízben határozottan igyekezett meggyőzni Kállayt, miszerint a Szovjetuniót „egyenrangú hatalom” gyanánt a magyar külpolitikába „beállítanunk” szükséges, amire a miniszterelnök a következőt válaszolta: „István, ne haragudj, én nem leszek muszkavezető”.⁵

Kállay olvasói levelében megvilágította az idézett, erős érzelmi töltetű mondat hátterét, amelyből meglehetősen jól feltárul, miért látszott különösképpen problematikusnak egy szovjet irányban kezdeményezni kívánt titkos próbálkozás, nem csupán érzelmi és ideológiai, hanem taktikai, reálpolitikai és biztonsági szempontok mentén. Kállay 1943. szeptember végére teszi azt a megbeszélést, ahol egyébként az év során végzett titkos diplomáciai manőverei felől részletes tájékoztatást nyújtott Horthy informális tanácsadó testületének tagjai előtt (Kánya Kálmán, Bethlen, Károlyi Gyula), akik a különböző „hálókról” csak ekkor szereztek tudomást. Bethlen azonnal felvetette a kérdést: „ha már ennyire mentél a nyugatiakkal, miért nem teszel

---

Diplomataemlékeim 1911–1945. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból. II. köt. Budapest, Európa–História, 1994. 66–67.

³ Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam.* II. köt. Budapest, Európa–História, 1991. 149–150.

⁴ Fenyő Miksa (Mélykút, 1877. december 8. – Bécs, 1972. április 4.), a *Nyugat* alapító főszerkesztője, a Gyáriparosok Országos Szövetségének ügyvezető igazgatója, országgyűlési képviselő. 1953-tól New Yorkban élt.

⁵ Kállay Miklós olvasói levele – Három levél Bethlen Istvánról. *Új Látóhatár*, 1962/6. 582.

lépéseket az oroszok felé, hiszen az a mi fenyegetésünk”. Bethlen e felvetését – utólagosan –, „természetes” álláspontként definiálta Kállay, néhány nappal későbbre így külön megbeszélést szerveztek, kizárólag az orosz probléma megvitatására. Miután ezen az összejövetelen a szovjet reláció korábbi tapasztalatait a miniszterelnök előre elkészített feljegyzései alapján összegezték, Kállay részletesen referált a kérdés valamennyi aspektusára vonatkozólag, abból az – általa is osztott – alapfelvetésből kiindulva, amely szerint: „Természetes és helyes lenne megkísérelni a közvetlen kapcsolat felvételét az oroszokkal.”⁶

Az első helyen hangsúlyozott kifogás, amelyet referátumában a miniszterelnök a szovjet irányú kapcsolatfelvétellel szemben felhozott, az volt – nyilván az év korábbi szakaszában a titkos diplomácia minden színterén tapasztalható kiszivárgások alapján –, hogy a titokvédelem nem garantálható. Az adott összefüggésben pedig Kállay nem egyforma súlyúnak ítélte a nyugati irányú kezdeményezések felszínre jutásából eredő következményeket azzal, ha egy szovjet–magyar tárgyalás kapna nem kívánt nyilvánosságot; ennek a következménye szerinte azonnali német megszállás lett volna. Kállay arra is emlékezett, hogy a Svájcban az amerikaiakkal (Allen Dulles) tárgyaló Bakach-Besseney György révén kérte a szovjetek felé az Egyesült Államok képviselőinek közvetítését, akik azonban nem jeleztek vissza ebben a kérdésben.⁷

Svájcban ekkoriban lépett kapcsolatba az ellenzéki kisgazdák megbízásából Honti Ferenc⁸ a máig tisztázatlan diplomáciai és hírszerzői feladatokat ellátó Vlagyimir Szokolinnal.⁹ Honti és Szokolin között két találkozási sor került, 1943. augusztus végén, majd 1943 őszének derekán (október vége vagy november eleje). A beszélgetés során a Magyarországgal szemben jóindulatú Szovjetunió képe rajzolódott ki.¹⁰

⁶ Uo. 582–583.

⁷ Uo.

⁸ Honti Ferenc, François Honti (Budapest, 1900 – Párizs, 1974), újságíró. 1929 és 1939 között magyar lapok tudósítója Párizsban. Bajcsy-Zsilinszky Endréhez állt közel, Svájcban a Revíziós Liga megbízottjaként is működött. Később a genfi konzulátus sajtóelőadója. A háború után ismét Párizsban élt. 1954-től 1973. januári nyugalomba vonulásáig a tekintélyes *Le Monde diplomatique* főszerkesztője.

⁹ Szokolin, Vlagyimir (1896–1984), eredeti nevén Vlagyimir Alekszandrovics Sapiro (Schapiro, Chapiro, ill. Socoline névváltozatban, és Jean Colin álnéven is) 1937-től a Szovjetunió genfi székhelyű Nemzetközi Munkaügyi Hivatala mellett működő állandó képviselőnek helyettes titkára, illetőleg a Népszövetség egyik vezértitkára. Lehetséges, hogy 1945 után gazdasági kémkedést folytatott a Szovjetunió számára.

¹⁰ Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszanéz... Egy volt magyar diplomata emlékirataiból*. II. köt. Budapest, Európa–História, 1996. 345–347.; MOL P 2066, 1. doboz/10. dosszié, *Honti Ferenc levele Bakach-Besseneyhez*, 1943. november 10.; Honti Ferenc: *Jelentés 1943. szeptember eleje és 1946. november vége között Svájcban és Franciaországban folytatott tevékenységéről*. Gépelt kézirat. 1946, Genf, 16.

Honti minden bizonnyal Bajcsy-Zsilinszky Endrének is juttatott egy példányt a találkozóiról készült feljegyzésekből.¹¹ Budapesten a külügy politikai osztálya szintén értesült az eszmecsere tartalmáról, a folytatás előtt azonban a magyar diplomácia elzárkózott. Hontinak pedig, aki korábban feltűnő hírverést csapott Magyarországnémetellenes beállítottságáról a svájci sajtóban, nem nagyon kívánhattak szerepet szálni ilyen téren. Kállay és Bajcsy-Zsilinszky kapcsolata e miatt is vált hűvösebbé.¹²

Szokolinról nem lehetett tudni, kit is képviselt és miféle megbízatással bírt. A szovjetek „Dóra” fedőnéven híressé vált svájci mesterkémje, Radó Sándor a visszaemlékezésében sommásan német ügynöknek titulálta a volt népszövetségi diplomatát. Itt megjegyzendő, hogy a Szokolin szerepét tárgyaló részeket a cenzúra egytől egyig kihagyatta Radó memoárjainak 70-es évekbeli kiadásaiból, és valószínűleg nem véletlenül.¹³ Szokolin a háború után soha nem tért vissza a Szovjetunióba. Fontos rámutatni arra is, hogy Svájc ekkor nem állt hivatalos diplomáciai kapcsolatban a Szovjetunióval, és általában is igen rossz volt a szovjet–svájci viszony a háború előtt és alatt. Szokolin magas rangú szovjet diplomata volt, még ha meg is szűnt megbízatása, félhivatalos és informatív tapogatózásokra megfelelőnek tűnt, tisztázatlan helyzete ellenére is.

Svájci oldalról a háború során meg voltak róla győződve, hogy Moszkva utasításait követi, és minden kétely dacára is valóban képviseli a szovjeteket, ezért tekintettek el kiutasításától. Élete végéig figyelték az illetékes svájci szervek. Jelenleg az oroszországi levéltári dokumentumok nem eléggé feltártak ahhoz, hogy Szokolin tényleges szerepét végleg elbírálhassuk.¹⁴ Ha még Szokolin alábbiakban ismertetett egyik további közlését is figyelembe vesszük, akkor inkább az tűnik valószínűnek, hogy Moszkvából kapott információk (vagy instrukciók) alapján járt el. Az általa mondottak az akkortájt vagy kevéssel később Moszkvában megfogalmazódó elképzelésektől nem térnek el jelentősen, illetőleg ahol igen, ott logikusan magyarázhatjuk azzal, hogy Magyarország vagy Románia egyes svájci kiküldöttjein keresztül milyen – egyébként a sztálini Szovjetunió háborús érdekeinek megfelelő – üzeneteket kívántak teríteni.¹⁵

¹¹ Török Bálint: Hatvan éve történt (Bajcsy-Zsilinszky Endréről). *Magyar Szemle*, Új folyam XIII. 11–12. (2013. október), http://www.magyarszemle.hu/cikk/20060815_hatvan_eve_tortent_bajcsy_zsilinszky_endrerol_ (letöltve: 2015. december 6.)

¹² Honti Ferenc: i. m. 19–20., ill. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár 28. f. /140, Kállay Bajcsy-Zsilinszkyhez, 1943. december 3., ld. még ugyanott Kállay későbbi levelét (1943. december 23.)

¹³ Radó Sándor: *Dóra jelenti: Az első teljes kiadás*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2006. 182, 285.

¹⁴ A közölt információkért a Szokolin életrajzán dolgozó Korine Amacher Professzort, az Université de Genève tanárát (Genf), valamint Alekszandr Sztikalint az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetének munkatársát (Moszkva) illeti a köszönet.

¹⁵ Zidaru, Marian: SOE în România în Al Doilea Război Mondial. Cazul Grigore Gafencu. *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica* III–IV. (2006–2007), 235–248.; MNL OL P 2066, 1.

Az 1960-as évek végén a CIA belső használatra készült szakfolyóiratának a *Studies in Intelligence*-nek az oldalain megjelent tanulmány Szokolin folyamatos szovjet hírszerzői szerepét támasztja alá, aki nem csak Radóval, hanem a kétségtelenül szovjet szolgálatban álló Noel Fielddel,¹⁶ a Rajk-per egyik későbbi főszereplőjével szintén kapcsolatba került, még ha nem is tartósan. Az amerikai Field az OSS-szel és Allen Dullesszel szorosabban együttműködött egy ideig, valamint igen kiterjedt kapcsolatrendszerrel bírt a svájci kommunista csoportok felé, amit Dulles is hasznosítani kívánt.¹⁷

Gosztonyi Péter egy 1975-ben megjelent írásában felhívta a figyelmet Radó akkoriban szenzációszámra menő könyvének egy közlésére, amely szerint Budapestről a külügyminisztériumból már 1943 februárjában érdeklődtek volna, nem lehetséges-e csatornát találni Moszkva felé (a kérdést a szovjet katonai hírszerzés, a GRU egyik ügynöke, a német irányban működő szovjet hálózat tagja közvetítette, hivatkozva a berni magyar követség „kereskedelmi attaséjával” folytatott beszélgetésére).¹⁸ Radó mindezt „kísérleti léggömbnek” minősítette ugyan, de megállapította, hogy az a magyar tárgyalási hajlandóságra utalt (Radó erre vonatkozó megállapítását

---

doboz/10. dosszié, Honti Ferenc levele Bakach-Bessenyeihez, 1943. november 10. V. ö. A jövődő világ kívánatos alapelveiről (1944): Ivan M. Majszkij feljegyzését közli Baráth Magdolna. *Külpolitika*, 1996/3–4. 154–184.; Baráth Magdolna: *A Kreml árnyékában. Tanulmányok Magyarországról és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990*. Budapest, Gondolat, 2014. 26–30.

¹⁶ Noel Haviland Field (London, 1904. január 23. – Budapest, 1970. szeptember 12.), 1920 és 1936 között az USA külügyminisztériumának munkatársa, majd a Népszövetség titkárságához delegáltak, Genfben. A háború alatt Svájcban és Franciaországban működött amerikai megbízatással. 1949 májusában, Prágában letartóztatták, több kirakatperben játszott szerepet, vádat nem emeltek ellene, 1954-től haláláig Budapesten élt, meggyőződéses kommunistaként. Ld. még Dullesre és a svájci színtérre: *Documents Talk.com. A Non-Definitive History*. (Szvetlana Cservonnaja) <http://documentstalk.com/wp/field-noel-haviland-1904-1970/#fnref-5546-54> (letöltve: 2015. december 3.)

¹⁷ Tittenhofer, Mark A.: The Rote Drei: Getting behind the “Lucy” Myth. *Studies in Intelligence* Vol. 13/3 (Summer 1969) 79–80.; *Der Fall Noel Field. Schlüsselfigur der Schauprozesse in Osteuropa*. Band I: *Gefängnisjahre 1949–1954*. kiad. Bernd-Rainer Barth–Werner Schweizer. Berlin, Basisdruck, 2007. 200–201, 415–416.

¹⁸ Radó Sándor: i. m. 246. , v. ö. Szegedy-Maszák Aladár: i. m. 345. A Radó által „Mérei” néven említett személy (ilyen néven nem volt ekkor hivatalos kereskedelmi attaséként beosztásban lévő személy a berni követségen) Mérey György (Felsőkörösény, 1911. március 15.–1983), akit 1944 júniusában a Sztójay-kormány megfosztott állampolgárságától. Mérey a kereskedelem- és közlekedési minisztérium berni kirendeltségét vezette. A német rádiófelderítés és a svájci hatóságok is tudtak a Genfben és másutt működő adókról (összesen három volt, innen a nevük: „Vörös Hármas” v. „Rote Drei”, de sem az üzenetek megfejtésére, sem a szervezet felgöngyölítésére 1943 őszéig nem nyílt lehetőség. Blun (fedőneve „Long”) a „Vörös Hármas” tagjának Otto Punternek (fedőneve „Pakbo”) az irányítása alatt dolgozott. Ld. utóbbiakra Radó Sándor: i. m. 133–134., 161., ill. West, Nigel: *Historical Dictionary of World War II Intelligence*. Lanham, (Maryland), Toronto, Plymouth (UK), The Scarecrow Press, 2008. 201–202.

a cenzúra szintén törölte), hozzátéve azt is, hogy Hitler ebben a vonatkozásban biztosan nem maradt volna tétlen ingadozó csatlósával szemben. Ez az eset majdnem bizonyosan nem volt komolyan vehető kísérlet.¹⁹ A mondottakból is kitűnik, hogy Svájc, amelyet a legösszetettebb hírszerzési és manipulációs színtérnek lehet tekinteni – számos nehezen minősíthető, ugyancsak zavaros német és szovjet irányú kapcsolattal –, nem lehetett arra alkalmas, hogy ott magyar részről kezdeményezzék a kapcsolatfelvételt a Szovjetunióval.

Ha tárgyilagosan helyezzük mérlegre a várható nyereséget, illetőleg a még vállalható kockázatokat, a szovjetekkel 1943 során elmaradt érintkezés miatt nem lehet különösebben elmarasztalni a magyar diplomácia irányítóit vagy magát a miniszterelnököt. Románia szintén igyekezett kerülni a hivatalosnak minősíthető kapcsolatfelvételt 1943 vége előtt, noha a Hontival folytatott két beszélgetéssel időben közel párhuzamosan, Grigore Gafencu²⁰ volt román külügyminiszter és moszkvai követ – akinek ismertségével és személyes súlyával egybe sem vethető Honti szerepe – úgyszintén eszmét cserélt Szokolinnal.

Gafencu 1941 óta folyamatos kapcsolatban állt Svájcban a brit SOE-val (teljes nevén a *Special Operations Executive*, hírszerzésre és diverzáns műveletekre létrehozott szervezettel) is, amelyen keresztül anyagi támogatásban részesült. Érdekesnek találták azt a francia nyelvű feljegyzést is brit részről, amelyet a titkos hírszerzés (SIS) korábbi bukaresti képviselője, Edward Boxshall²¹ terjesztett fel a Foreign Office felé – már 1944 áprilisában, amikor egyébként Romániát minden oldalról szorítani kívánták a kiugrásra –, mint a háború utáni „átrendeződés” román vonatkozásait szemléltető dokumentumot. A Szokolin–Gafencu eszmecsere érinti a Honti–Szokolin beszélgetésben úgyszintén tárgyalt egyes kérdéseket, így például Erdély jövő sorsát is, amely végül is a szovjet irányban tehető tapogatózások politikai tétjét képezte.²² Ezek a következők: a Szovjetunió elutasítja a kisállamoknak mindenfajta konföderatív vagy egyéb formájú csoportosulását a határai mentén, de igazságos és tartós rendezésre törekszik, Erdély tekintetében felmerült a terület önállóvá tétele, mindemellett Moszkva végső elképzelései ebben a tekintetben még nem alakultak ki. A két ország ellenséges, hadban állnak a Szovjetunióval, emiatt nincs ok egyiküket sem előnyben részesíteni. Szokolin biztatta a magyarokat az átállásra Erdélyért, míg

¹⁹ Gosztony, Peter (Gosztonyi Péter): Horthy, Hitler and the Hungary of 1944. *Canadian-American Review of Hungarian Studies* II/1, 1975, 43. , Radó Sándor: i. m. 246.

²⁰ Grigore Gafencu (1892–1957), román újságíró, politikus. 1938–40 között külügyminiszter.

²¹ Edward Boxshall (1899–1984), a háború alatt sokáig a balkáni SOE manőverek, Románia tartoztak feladatkörébe. A román arisztokráciával rokonságban állt, gyakran referált a Foreign Office számára.

²² Zidaru: i. m. 235–248.

Gafencunak csak azt hangsúlyozta, hogy a bécsi döntést senki sem ismeri el, végül pedig a román politikussal egyetértettek a hivatalos kapcsolatok felvételének szükségessége felől is, további konkrétumok nélkül.²³

Felettebb talányos Szokolin beszélgetése az emigráns román politikussal, ha figyelembe vesszük, hogy Gafencu, valamint a svájci szintéren – a Szovjetunió és a kommunisták felé orientálódó – Gheorghe Tătărescu volt miniszterelnököt képviselő Richard Franassovici²⁴ már a nyáron üzenetet juttatott el a csehszlovák emigráns kormány helyi képviselőjén keresztül Benešhez, felkérve őt a román ügy képviselésére Moszkvánál. Ugyanekkor a stockholmi román követség ügyvivője lépett kapcsolatba a csehszlovákok helyi követével, szintén Beneš közbenjárását kérve. A csehszlovák kormány részéről azt válaszolták Bukarestnek, hogy Románia keressen közvetlen utat.²⁵ Sem a román vezetők, sem pedig németellenes ellenzékük meghatározó alakjai nem gondolták azonban, hogy már minden eldőlt volna. Jóllehet – Románia geopolitikai helyzetéből kiindulva – 1943 végére csekély kétség merülhetett fel a tekintetben, kié is lesz a döntő szó az ország sorsát illetően. Kevesen osztották azonban Gafencu nézeteit, mely szerint csak a minél korábbi békekötés lehet a kiút, és első-sorban a szovjetekkel megállapodva.²⁶

1943 őszén Ullein-Reviczky Antalt követnek nevezték ki Stockholmba. A katonai hírszerzést irányító Kádár Gyula visszaemlékezései szerint kifejtette neki elutazása előtt, hogy céltalan immár a kiutat a nyugati szövetségesek irányában keresni, a Szovjetunió felé kell „orientálódni”. Elmondta, hogy kapcsolatba kíván lépni a szovjetek stockholmi követével, Kollontaj²⁷ asszonnyal. Kádárral megállapodtak, hogy az erre vonatkozó jelentéseket a magyar katonai attasé fogja leadni rejtjelezett rádióadásokban, amelyeket közvetlenül Ghyczy Jenő külügyminiszterhez juttatnak el.²⁸

Ez akkor legfeljebb Ullein-Reviczky egyéni szándékait tükrözhetette, ugyanis Kállay emlékirataiban kifejezetten hangsúlyozta, hogy 1943 őszén egyáltalán nem akart még az oroszokhoz fordulni, tehát ekkoriban Svédországban nem, Svájcban pedig még kevésbé volt valószínűsíthető bármilyen komolyan vehető kezdeményezés.²⁹

²³ Uo. 244–247., v. ö. MNL OL P 2066, Honti Ferenc levele Bakach-Bessenyeihez, 1943. november 10.

²⁴ Richard Franassovici (1883–1964), román politikus és diplomata, korábban párizsi követ.

²⁵ Teichman, Miroslav: Dr. Edvard Beneš and the Romanian Opposition during the Second World War. *Prague Papers on History of International Relations*, 1999, 288–289.

²⁶ Miloiu, Silviu: When the West is Far Away: Romanian Attempts To Withdraw from World War II (1943–1944), Finnish Views. *Revista Română de Studii Baltice și Nordice / The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies*, 6 (2014/2), 202.

²⁷ Kollontaj, Alekszandra Mihajlovna (1872–1952), szovjet diplomata, stockholmi követ.

²⁸ Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronköhidáig*. II. köt. Budapest, Magvető, 1978. 638.

²⁹ Kállay Miklós: i.m. II. köt. 36. A svájci szintéren kiváltképp hangsúlyosan elzárkózott a magyar kormány a szovjet irányú kezdeményezések elől, ld.: Sztikalin, Alekszandr: Vihod Vengrii iz vojni

Később, 1944 elején, a keleti fronton beállt változások már elmozdulásra ösztönözhetők ugyan a magyar vezetést, a stockholmi követtel folytatott üzenetváltások alapján azonban nem az rajzolódott ki, hogy a szovjetek előretörése nyomán lépni kívántak volna a diplomáciai fronton, vagy akár Ullein-Reviczky maga szorgalmazta volna azt.

A stockholmi követ szintén az angol–amerikai vonalon próbálta Magyarország helyzetét tisztázni, a keleti frontra és a szovjet relációra vonatkozólag is, döntően a következő kérdésekre koncentrálván: a Szovjetunió területén tartózkodó megszálló alakulatok visszavonása (egy de facto nem hadviselő állapot elérése), a keleti frontra magyar vasútvonalon folyó német szállítások lassítása, a bombázások elkerülése, a feltétel nélküli megadás követelményén való enyhítés. Vagyis nagyjából ugyanazt képviselte, amit az összes semleges fővárosban tárgyaló magyar diplomata vagy egyéb kontaktszemély.³⁰

Ullein-Reviczky 1944. január 7-én készített részletes jelentése az „orosz veszélyről” tarka egyvelegét adja a különböző valóság tartalmú megállapításoknak. Először is visszhangozta az angolszász tárgyalópartnerek ígéreteit (amelyek szerint kiemelt hangsúlyt fektettek volna Közép-Európa szovjet alávetettségének elkerülésére). Másodszor reális felismerésekre jutott (pl. szovjet expanzió növekedésének és korlátainak helyes megítélése, vagy a finnek számára várható viszonylag kedvező béke kérdését illetően), valamint hangot adott a magyar szemléletből fakadó vágyálmoknak (ezek szerint a nyugati szövetségesek szovjetellenes „védőbástya” szerepét szánták volna Magyarországnak, amely olyan lehet, mint „az egész kis-entente egy személyben”).³¹

1943 késő ősze után is, amikor a balkáni angolszász partraszállás lekerült a napirendről, Magyarország (és Románia úgyszintén) azzal számolt, hogy el lehet még

---

i zapadnije szozuznyiki. In: *Velikaja Otyeecsesztvennaja vojna. 1944 god.* Szerk. V. Sz. Hrisztoforov. Moszkva, Izdatyelsztvo CGAM, 2014. 147.; Horthy ugyancsak elzárkózott mindenfajta keleti útkezeséstől. Ebben a vonatkozásban az államfő nézetei 1944 nyarának végéig nem változtak, öt szovjet irányú fegyverszüneti próbálkozások szükségességéről meggyőzni nem lehetett. Bármilyen is történt e téren – kezdetleges szinten – 1944 márciusáig, nem az ő tudomásával zajlott. Rá kell azonban mutatni, hogy a külügyekben a kormányfő és a külügyminiszter bizalmi alapon szabad kezet kapott, így Horthy nem is igényelte, hogy őt minden részletről informálják. Nem emelt kifogást Ullein-Reviczky stockholmi követi kinevezésével kapcsolatban sem, noha vélhetően komolyan leteremtette egy ízben, amikor a keleti opció lehetőségét előtte felvetette. Ld. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL), 3.2.1 Bt-262/3, „Késmárki” jelentése, 1958. október 6., 131.

³⁰ Joó András: *Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia 1942–1944.* Budapest, Napvilág, 2008. 205, 208–213.

³¹ Ullein-Reviczky Antal: *Német háború – orosz béke. Magyarország drámája.* Budapest, Európa–História, 1993. 274–278. , *Ullein-Reviczky követi jelentése*, 1944. január 7.

kerülni vagy legalább el lehet odázni a Vörös Hadsereg területükön való megjelenését. A prognosztizált forgatókönyv szerint, Németország ellenálló képessége esetleg épp a központban tört volna meg, akár politikai változások, akár az ukrán–lengyel frontszakasz összeomlása, akár pedig az angolszászok partraszállása következményeként, és az ún. „nyugati kapunak” a megnyitása révén.³²

1944. január elején Ullein-Reviczky beszámolt arról, hogy a stockholmi szálra nagyobb súly került amerikai részről, miközben „egyetlen vonalon” létezett addig úgymond kapcsolat (ez alatt amerikai vonatkozásban nyilván Svájcot kellett érteni, bár Svédországot is belefoglalva, legalább három szintér és még négy–öt egyéb kapcsolati szál létezett), a tolmácsolt amerikai vélemény a magyar elgondolásokat mindenestre alátámasztotta. Ehhez társult azonban a következő kitétel is: „Magyarországnak oroszok által való megszállása nincs tervbe véve, de hadműveletek irányát nem lehet egész pontosan megszabni”. Ezt akár burkolt célzásként lehetett értelmezni, és rövid időn belül, más csatornán keresztül (Isztambul), már az az értesülés került Budapestre, hogy a szovjet megszállás – legalább részben – nem lesz elkerülhető. Közben pedig kifejezetten a szövetségesek isztambuli vonalának (Kairói Főparancsnokság, OSS, SOE) illetékességét hangsúlyozták.³³

Különösképpen ellentmondásos és zavaros képpel kellett Kállaynak szembesülnie, amely aligha fokozta bizalmát, viszont sok egyéb választása, mint a tárgyalások folytatása, nem igen maradhatott. Az amerikaiak pedig a stockholmi vonalat nem is találták elég megbízhatónak, ráadásul 1943 végén nem voltak abban a helyzetben, hogy ott bármely tekintetben mérvadó békefeltételekkel álljanak elő a magyarok felé (főleg nem a szovjetek nélkül).³⁴ Az angol–amerikai közléseket egyre inkább taktikai és katonai szempontoknak rendelték alá, ennek megfelelően ezek tartalma hektikus módon változott, annak függvényében is, mit véltek a kisebb német szövetséges országok kiugrasztása szempontjából a legcélravezetőbbnek.

A Vörös Hadsereg Kárpátok irányában való további közeledése Ullein-Reviczky stockholmi követet arra sarkallta, hogy nyomatékosan vesse fel a szovjetekkel való közvetlen kapcsolatfelvétel szükségességét. Erről a kérdéssel Kállayhoz címzett soraiban részletesebb fejtegetésekbe bocsátkozott, a miniszterelnök meggyőzésének

³² ÁBTL 3.2.1 Bt-262/3, „Késmárki” jelentése, 1958. okt. 6., 132–133. , Makra Zoltán: *Honvédelmi miniszterek szolgálatában. Végzetes döntések korszaka 1940–1944*. München, 1986, 60.

³³ Kállay Gyűjtemény (Nyíregyháza, rendezés alatt, továbbiakban: KGY), Ullein-Reviczky iratai, jelz. nélkül Ullein-Reviczky szigorúan titkos jelentése Ghyczynek, 1944. január 5., ÁBTL 3.2.1 Bt-262/2, Hatz Ottó kihallgatási jkv., Szovjetunió, 1951. november 16., v. ö.: Kádár Gyula visszaemlékezése, Uo. 4.1. A-862, 1958. október 6.

³⁴ Borhi László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában*. Budapest, Osiris–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2015. 58.

nyilvánvaló szándékával. A követ hangsúlyozta, hogy „nincs helye az abszolút negációnak”, még az oroszokkal szemben sem, majd így folytatta: „[...] veszéllyel járunk rá, ha az oroszok azt a benyomást nyernék, hogy mi semmiképpen sem akarunk velük szóba állni; vagy ha azt látnák, hogy velük szemben az angolszászok háta mögé bújunk. (Ezt persze megtehetjük, csak ne úgy, hogy észrevegyék.)”³⁵ Mind-ehhez hozzátehetjük, hogy a szovjetek persze „észrevették” ezt, mert aligha gondolhattak mást, illetőleg jó forrásokból közvetlenül is értesülhettek a bizalmas magyar–angolszász eszmecserék tartalmáról, amit magyar, brit és amerikai oldalról is sejthettek (vagy már tudtak).³⁶

Sztálin egyre inkább súlyt fektetett arra, hogy katonai sikereit politikai értelemben alaposabban kiaknázza, így Moszkva külön is igyekezett rávenni a kiválni szándékozókra – kiváltképp Finnországot és Romániát – a cselekvésre, olykor fenyegetően, de oszlatva is a félelmeket, és kevesebb tekintettel a feltétel nélküli megadás elvére. A románoknak a szovjet diplomácia hivatalosan is ajánlatot tett a kiugrásra, közvetlen megegyezés útján, akár az ellenzékkel, akár pedig a hatalmon lévő Antonescu-rezsimmel.³⁷

A finn, illetőleg a román vonatkozású szovjet diplomáciai lépéseknek Stockholm volt a fő színtere. Kállay érdeklődése a finn példa iránt, de éppúgy Finnországnak (ahol 150 ezer német katona volt éppen) a román és magyar próbálkozások felé mutatott élénk figyelme felettébb érthető is, főképp a várható német ellenintézkedések árnyékában. Bukarestben a kormány értesüléseit, sőt a románok külképviseleteinek jelentéseit is megosztották a finn diplomáciával, cserébe pedig közelebről figyelhette a román vezetés is, mire juthat Helsinki a szovjetekkel folytatott tárgyalásokon.

³⁵ KGY, Ullein-Reviczky Antal követi iratai, jelzet nélkül, Ullein-Reviczky Kállayhoz, 1944. február 26.

³⁶ Joó András: Világháborús intrikák. A magyar béketapogatózások és az isztambuli színtér fontos mozzanatai, 1942–1944, *Századok*, 2008/6. 1445–1447.; Veress, Laura-Louise–Takacs, Dalma (ed.): *Clear the line: Hungary's Struggle to Leave the Axis During the Second World War*. Cleveland, Ohio, Prospero Publications, 1995. 96.; *Stockholm KGB – Moscow Center Cables. Cables Decrypted by the National Security Administration's Venona Project*. Arranged by John Earl Haynes, Library of Congress, 2011. Ref. No. S/NBF/T372, Ref. No. 3/NBF/T371 (of 27/8/1953) „Hegymászó” (Mountineer) fedőnevű kapcsolat (Gellért Andor) révén közvetett csatornán szerzett információk, „Orestész” (Orestes) fedőnevű ügynök v. kapcsolat (esetleg Böhm Vilmos ?). Az amerikaiak értesülhettek arról, milyen (nem épp Moszkvának szánt) információk jutnak a magyar vonatkozásokról a szovjetekhez és milyen találásban. Lásd: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Venona-Stockholm-KGB.pdf> (letöltve: 2015. december 4.)

³⁷ Hoppe, Hans-Joachim: *Bulgarien – Hitlers eigenwilliger Verbündeter. Eine Fallstudie zur nationalsozialistischen Südosteuropapolitik*. Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt, 1979. 154.; Barker, Elisabeth: *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. MacMillan, London, 1976. 211. ; Fülöp Mihály: A román kiugrás és a fegyverszünet. In: *Századok Füzetek 2*. Szerk. Pál Lajos. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2009. 77.

A finnek így tudomást szereztek arról, hogy fegyverszüneti kezdeményezéseik jó eséllyel nem ütköznek majd kitarító német ellenakcióba, s Hitler még akár előnyét is látja azoknak.³⁸ Ennek fényében sem találták azonban időszerűnek a cselekvést Helsinkiben 1944 tavaszán.

Budapesten szintén fokozott várakozással tekintettek a finn példára, a szovjet szándékokat és a hozzájuk való alkalmazkodás lehetőségeit illetően.³⁹ A magyar dilemmák lényegi elemei ezzel kapcsolatban: a német ellenreakciók és a keleti front összeomlásával járó teljes szovjet dominancia, vagy esetleg egy éppen ebből fakadó német–szovjet megállapodás. A magyar esélylatolgatás és a mögötte álló értesülések Stockholmból egyenes úton jutottak Moszkvába.⁴⁰

1944 tavasza voltaképp egyetlen fentebb említett ország számára sem volt alkalmas pillanat a kiugrás véghezvitelére. Ezek a hónapok egyben az erős bizalomvesztés időszakának számítottak a kisállamok részéről az angolszászok felé.⁴¹ A szovjetek jobbára nyugtató, kezdeményező lépései így akár termékeny talajra is hullhattak, azonban a katonai események végső kimenetele mégis a nyugati partraszállástól függött leginkább, annak sikere előtt Németország még rendezhette sorait, s ezzel időben ki is tolhatta a háború lezárását. A nyert idő alkalmas lehetett arra is, hogy hatékonyan léphessen fel a kiugrást megkísérlőkkel szemben, azok szuverenitását és mozgásterét kifejezetten leszűkítve a döntő pillanatokra. Épp ezek miatt a megfontolások miatt, a várható előnyök és a szovjet „előzékenység” mellett sem kísérelték meg a tényleges kiugrást a szatellit országok vezetői, egyetlen esetben sem.

Moszkva a szatellit államok egyidejű kiugrásában nem is mutatkozott különösebben érdekeltnek, és ennek kapcsán latens vagy nyíltabb ellenkezést mutatott a brit

³⁸ Miloiu, 192–194., ill. ld. Hitler szándékaira uo. 191.; v. ö. *Hitler hatvannyolc tárgyalása*. II. köt. Vál. Ránki György. Budapest, Magvető, 1983. 144. (továbbiakban: *Hitler hatvannyolc tárgyalása*).

³⁹ *Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Összeáll. Juhász Gyula. Budapest, Kossuth, 1978. 307., 98/a sz. dokumentum, 1944. február (továbbiakban: *Magyar–brit titkos tárgyalások*); Gripenberg, G. A.: *Finland and the Great Powers: Memoirs of a Diplomat*. Lincoln, University of Nebraska Press, 1965. 289–293.; G. Vass István: Bakach-Besseney György tárgyalásai az Egyesült Államok megbízottjaival Bernben, 1943. augusztus 28. és 1944. március 19. között: A Kállay-kormány béketapogatózásainak újabb dokumentumai. *Levéltári Közlemények*, 1994/1–2. 200.; Szegedy-Maszák Bakach-Besseneyhez, 1944. február 13. (továbbiakban: G. Vass). Ld. még: *A szakadék szélén... Az MTI bizalmas jelentései 1943. július 22. – 1944. március 10.* S. a. rend. Balogh Margit, Andreides Gábor, Z. Karvalics László, Tátrai Gábor, Budapest, Napvilág Kiadó – Magyar Távirati Iroda, 2006. 173.

⁴⁰ KGY, Ullein-Reviczky iratai, jelzet nélkül, Ghyczy Ullein-Reviczkyhez, 1944. február 25. V. ö. Stockholm KGB – Moscow Center Cables, RefNo. S/NBF/T384, Information from “Mountaineer”, 1944. február 24. Az utóbbi VENONA-távirat (amerikaiak által megfejtett NKVD rádióüzenetek) úgyszólván szó szerint adja vissza a magyar külügyminiszter Berlinből kapott értesülését, amely szerint Hitler „szívesebben látná” az oroszokat Berlinben, mint az „angolszászokat Rómában”.

⁴¹ Miloiu, 194.; MNL OL K 63 1944-30/1/a-19. pol. sz., Bakach-Besseney jelentése, 1944. márc. 9.

titkos próbálkozásokkal szemben.⁴² Mivel Magyarország határaihoz közeledett már a Vörös Hadsereg, a szövetséges óhajnak pedig, melyek szerint a keleti fronton lévő magyar alakulatokat lehetőleg haza kell hozni, meg kívántak felelni, így Kállay maga is elkerülhetetlennek ítélte a közvetlen kontaktus felvételét Moszkvával. Azonban sem a nyugati szövetségesek, sem a szovjetek számára nem tűnt mindez igazán sürgősnek. Eközben Németország a megszállásra készülődött. A szovjetek kétértelműen viszonyultak a kérdéshez, s ebben minden bizonnyal a szatellit államokkal kapcsolatos későbbi szándékaik (területi kérdések például Románia esetében, mint Besszarábia), illetőleg közvetlen katonai céljaik voltak meghatározóak.⁴³

A helyzet – összetettségénél fogva is – végül Magyarországra nézvést alakult a leginkább kedvezőtlenül. Német nézőpontból Magyarország stratégiai helyzete különös jelentőségűnek tűnt. Berlinben így aggodalomra okot adó kép rajzolódott ki a magyar kormány szándékai és a finn helyzet közötti összefüggésekről, különösen a Budapestről befutó jelentések fényében.⁴⁴ Hitler 1944 kora tavaszán úgy vélekedett ugyanis, hogy Finnország minden pillanatban kiválhat a háborúból. Goebbelszel március 3-án közölte a Magyarország megszállására vonatkozó végleges döntését, indokként a keleti front déli szárnyának helyzetét jelölte meg.⁴⁵ Az előkészületeket meggyorsították, mert Hitler ugyanaznap túl késeinek találta már a német hadvezetés által eredetileg tervezett hó végi időpontot Magyarország megszállására.⁴⁶

Kállay meggyőződése volt, hogy ügyesen taktikázva elodázhathja a megszállást, akár 1944 őszéig is, mert úgy látta, a németek „mégsem lesznek olyan ostobák, hogy március 19-et megcsinálják”, főképp akkori nehéz katonai helyzetükben.⁴⁷ Hitlernek valóban nem igen volt már más választása 1944-ben, mint főként politikai eszközökkel kezelni szövetségesi táborának széthullását, a fegyverszüneti lépések közvetett lassítása által. A félelemkeltéssel és a megtévesztő propaganda eszközeivel élhetett

⁴² Barker: i. m. 211.; Hoppe i. m. 154.

⁴³ *Magyar–brit titkos*, 313–314. Külügyminisztériumi feljegyzések a 99/a. sz. irathoz, 1944. március 4.; Bokor Péter: *Végjáték a Duna mentén. Interjúk egy filmsorozathoz*. Budapest, RTV–Minerva–Kossuth, 1982. 66–67.

⁴⁴ Ránki György: “Unwilling Satellite” or “Last Satellite” – Some Problems of Hungarian-German Relations. In: *Hungarian History – World History*. Szerk. Ránki György, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984. 280–281.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország: Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944*. Összeáll. Ránki György, Pamlényi Ervin et al., Budapest, Kossuth, 1968. 767–768. Jagow a külügyminisztériumnak, 1944. február 14.

⁴⁵ Goebbels, Joseph: *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*. Szerk. Elke Fröhlich, München, New Providence, London, Paris, K. G. Saur, 1993–1996. Teil II. Diktate 1941–1945, Band 11. 396–398. 1944. március 4.; Kershaw, Ian: *Hitler 1936–1945. Nemezis*. Szeged, Szukits Kiadó, 2004. 531–532.

⁴⁶ Kun József: Magyarország német katonai megszállásának előkészítése és lefolyása. 1943. szeptember – 1944. március. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1963/1. 58–59.

⁴⁷ KGY, jelzet nélkül, Kállay magánlevele Eckhardt Tiborhoz, 1948. augusztus 24.

(új keleti alku a szovjetekkel, megszállási tervek szellőztetése). 1943 nyarától egyre gyakrabban jelent meg egy újabb „Molotov–Ribbentrop-mintájú” egyezségtől való félelem, amitől Kállay tartott, a külügyminiszter, Ghyczy Jenő pedig maga vetette papírra 1944 februárjának végén: „német–oroszlentente mindig hobbyim volt, adja Isten, hogy tévedjek”.⁴⁸ Miközben e nézetek nem nélkülöztek minden valóságálapot, az ide vonatkozó hírek a többoldalú manipuláció eszközeként kerültek forgalomba, Hitler pedig e lehetőségre nyomatékkal utalt Horthy és Antonescu előtt is. Mindez továbbá széles körben osztott félelem volt, amely bénító hatással bírt a német szövetségesek kiválási erőfeszítéseire.⁴⁹

Visszaulva Churchill gondolataira a szovjet „talánnyal” kapcsolatban, elmondható, hogy a kisnemzetek számára a helyzet lét vagy nemlét kérdéseit vetette fel (például a balti államokra is gondolva), s ezen a téren szinte szó szerint egyező félelmek fogalmazódtak meg bennük döntéseik előtt, különösen a „németek kontra oroszok” opció kényszerű mérlegelésénél, lett légyen szó a magyar vagy éppen a finn diplomácia képviselőiről. A nagy állam újra feltámadhat a veresége után is, a kisállam azonban nem.⁵⁰ 1944 márciusa túl sok kockázatot rejtett (Németország ellenfelei pedig növelni is kívánták ezt a benyomást) ahhoz, hogy Hitler – hosszas kivárás után – elkerülhesse a katonai fellépés ódiúmát egyik, geopolitikai szempontból legérzékenyebb elhelyezkedésű szövetségesével szemben. Mindezt figyelmeztetésként is értették a többiek, akik viszont így további időt nyertek.

Világos volt, hogy a katonai együttműködés további folytatása a németekkel romba döntheti az angolszász kapcsolatokat, mivel – amiként ez irreálisnak is tűnt – előbb-utóbb a Kárpátokat nem lehet egyedül védeni. 1944. február 17-én Dulles arról tudósított, hogy Bakach-Besseney követ „minden erőfeszítést” megtesz, hogy rábírja a magyar vezetést a szovjetekhez való közeledésre.⁵¹

Említettük, hogy Kállay márciusra eldöntötte, szükség van közvetlen kontaktusra is az oroszok felé, így útnak indították Isztambulba Veress Lászlót, akinek e kapcsolat létrejöttét kellett elérnie. A britek azonban ezt a kísérletet szép finoman kisiklatták, és abba az irányba terelték, hogy lehetőség szerint más helyszínen, a szovjetek és az angolszászok együttes jelenléte mellett kerüljön sor a döntő kapitulációs

⁴⁸ Kállay: i. m. 149–150.; KGY, Ullein-Reviczky iratai, jelzet nélkül, Ghyczy Ullein-Reviczkyhez, 1944. február 25.

⁴⁹ Miloiu, 186.; *Hitler hatvannyalc tárgyalása*, 108.; *From Hitler's Doorstep. The Wartime Intelligence Reports of Allen Dulles 1942–1945*. ed. Neal H. Petersen, Pennsylvania, Pennsylvania University Press, 2008. 128–129. (továbbiakban: *From Hitler's Doorstep*); Joó, 2008/a, 172–182.

⁵⁰ Salewski, Michael: Staatsräson und Waffenbrüderschaft. Probleme der deutsch–finnischen Politik 1941–1944. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 1979/3. 371.; KGY, Ullein-Reviczky Antal követi iratai, jelzet nélkül, Ullein-Reviczky Kállayhoz, 1944. február 26.

⁵¹ *From Hitler's Doorstep*, 223.

lépések és a fegyverszüneti feltételek megtárgyalására.⁵² Felettébb érdekes, hogy januárban még a britek kifejezetten azt tanácsolták a románok egyik jelentős kiküldöttjének Isztambulban, hogy inkább közvetlen kapcsolatot keressen a szovjetekkel Stockholmban. A közvetlen érintkezést a románokkal azonban csak 1943 decemberében kezdeményezte maga Moszkva, teljesen önállóan, mégis ezen a szálon a tárgyalás csak 1944 tavaszán vett értékelhető lendületet, főleg miután a román ellenzék nevében eljáró Barbu Știrbey herceg kairói tárgyalásai a három szövetséges nagyhatalommal – amelyről a BBC és a Reuters is tudósított – nem vezettek eredményre.

A szovjetek komoly, mindenre kiterjedő és gyors tárgyalást ajánlottak Antonescuéknak.⁵³ Moszkva jóval nagyobb érdeklődést mutatott Románia kérdésében, mert a román átállás lehetőségét közelebbinek és sokkal valószínűbbnek ítélték, miközben az angolszászok a magyar és a román kiugrásból eredő katonai előnyeiket tartották szem előtt.⁵⁴ 1944 januárjától kezdve Romániát és Magyarországot is erős nyomás alá helyezték az angolszászok, mégpedig azért, hogy Németországnak katonai téren minél több gondot okozzanak, mihamarabb leválasszák őket szövetségesükről. Magyarországot különösképpen arra ösztönözték, hogy lassítsa, akadályozza a németek utánpótlását. Azt is sürgették Stockholmban, hogy Budapest adjon információkat vasúti hálózatának a németek által igénybe vett szakaszaira vonatkozólag.⁵⁵

1944 márciusáig szovjet irányban csak halvány és bizonytalan érintkezés teremtődött magyar részről, mindazonáltal némely biztató visszajelzéssel, a korábban említett közvetlen rádióvonalon. A folytatást elvágta a német megszállás, és a miniszterelnöknek ezen a téren, azaz a hadiállapot befejezését illetően táplált illúziói szerte is foszlottak, döntően azért, mert nem maradt számára már idő.⁵⁶ Hitler gyanakvása a stockholmi szintérrel szemben kifejezetten felélénkült, és valószínű, hogy neszét vette nem csak az ottani finn és román, hanem esetleg a kezdeti magyar próbálkozásoknak is.⁵⁷

Kállay szerint a megszállás kiváltó oka volt, hogy „ultimátumszerűen” követelte a csapatok visszavonását, amin csak rontottak a stockholmi „kulissza mögötti kacsin-

⁵² *Magyar–brit titkos*, 310. *Threlfall őrnagy F. K. Robertsnek*, 1944. március 3. Ld. uo. 310. 1. sz. lábjegyz., ill. 99/a–99/b és 100/a számú dokumentumok. V. ö. Bokor i. m. 66.; Joó, 2008/a, 225.

⁵³ Miloiu, 192–193.; Onișoru, Gheorghe: *Romanian Diplomacy and the Issue of the Armistice (1943–1944)*. *Journal of European Studies and International Relations* (București), vol. III, 1/2012, 10–11.

⁵⁴ *From Hitler's Doorstep*, 129.; Borhi László: i. m. 45. és 59.

⁵⁵ Borhi László: i. m. 60.; KGY, jelzet nélkül, Ullein-Reviczky számjel-levele, 1944. január 8.

⁵⁶ Kádár Gyula: i. m. 639.; MNL OL P 2066, 5. doboz, 54. dosszié, Kállay Bakach-Bessenyeihez, 1946. június 22.

⁵⁷ Kershaw, Ian: i. m. 531–532.

gatások”.⁵⁸ A bukaresti finn követ állomáshelyén szerzett információi szerint is a németek számára az utolsó cseppet a pohárban az jelentette, hogy Magyarország gyakorlatilag felfüggesztette katonai együttműködését a birodalommal, illetőleg akadályozni kívánta a német szerelvények áthaladását kelet felé. A magyar kormány 1944. február 20-án Stockholmba érkezett egyik közlése pedig valóban arról szólt, hogy amennyire tudják „késleltetik a német hadiszállítmányokat”.⁵⁹

Bethlen István sokkalta elszántabb volt abban, hogy a nyugatiak nélkül is meg kell találni az utat Moszkva felé, lehetőleg a szovjet–román ellentétre is alapozva. Ő – Kállay visszaemlékezése szerint – egyenesen „követelte a parancs kiadását, hogy az Oroszországban lévő megszálló csapataink tagadják meg a szolgálatot”, a miniszterelnök pedig „azonnal, a nyugatiak mellőzésével” keressen „kapcsolatot az oroszokkal”.⁶⁰ Mindennek időszerűségét, kézenfekvő racionalitását és jelentőségét azonban tágabb és bonyolultabb összefüggések láttatása, valamint még további források megismerése által ítélnéljük csak meg, miközben a sztálini külpolitika szemléletét és prioritásait is alaposabban meg kell értenünk.

⁵⁸ Kállay Miklós volt magyar miniszterelnök levele Bakach-Besseney György volt svájci magyar követnek 1944. július 14. Közreadó Bán D. András. *Mozgó Világ*, 1995/12. 77.

⁵⁹ Miloiu, 194–195.; Joó, 2008/a, 211.; v. ö. G. Vass, 190–191. Ghyczy Bakach-Besseneyhez, 1943. december 6.; ld. még: Fenyő, Mario D.: *Hitler, Horthy and Hungary. German–Hungarian Relations 1941–1944*. New Haven, London, Yale University Press, 1972. 158.; Ullein-Reviczky Antal: i. m. 175.

⁶⁰ KGY, Kállay magánlevele Eckhardt Tiborhoz, 1948. augusztus 24.

ANDRÁS JOÓ:

“I’M SORRY, ISTVÁN, I WILL NOT BE A RUSKIE-LEADER.”

HUNGARY, SMALL STATE DILEMMAS AND THE QUESTION
OF DIPLOMATIC STEPS TOWARD THE SOVIET UNION, 1943–44

Related to earlier assessments of Miklós Kállay’s foreign policy, the fact that he had made no “timely” overtures toward the Soviet Union, at least in the form of peace feelers, came up time and again. In the twilight of his life, in a short letter to the editor that appeared in the *Új Látóhatár* journal, he himself tried to respond to this question in connection to István Bethlen’s viewpoint – as the title of this work alludes. The letter to the editor serves as a starting point for the work, which touches upon the tentativeness of those men acting in an unofficial yet representative capacity in Switzerland (without the formal backing of the government). These contacts have already been covered by the professional literature; their assessment, however, has remained uncertain and open to continued debate. The seriousness of the connection with Ferenc Honti (prompted by the efforts of Endre Bajcsy-Zsilinszky) and another contact mentioned by Alexander Radó (codename: “Dora”) was questionable. From the perspective of the significance of a potentially developed channel, the timing of these connections was of dubious value and also highly risky. This current work acts as a supplement to an earlier monograph by the author, providing much new information, clarity and a significant measure of nuance. This primarily applies to the discussions between Honti and Vladimir Sokolin, and the latter’s role, who was also holding discussions with Grigore Gafencu, former Romanian Minister of Foreign Affairs, at about the same time. Like György Barcza, Gafencu was on an unofficial mission in Switzerland, albeit their respective missions were significant both politically and in terms of intelligence gathering. From the Hungarian side, important negotiations were underway with the representatives of the Office of Strategic Services (OSS), the wartime intelligence agency of the US, in Bern. During the meetings with Allen Dulles and Royall Tyler, the question of Soviet-Hungarian contact arose on several occasions, but there were no attempts at American intermediation.

In the days before the German occupation of Hungary, only weak, indirect and uncertain steps were taken in Moscow’s direction, first from Istanbul and then

Stockholm. The Soviet Union showed scant interest in Hungary, but put an emphasis on getting Finland and Romania out of the war. In spring 1944 Hungary's fate was sealed by Soviet policy toward these two countries and the deliberation of their circumstances. Hungary's foreign policy leaders, despite their impeccable anti-Bolshevik *bona fides*, could not avoid taking into consideration the possibility of a Soviet occupation of the country. The fear of the lurking danger posed by Moscow – likely political oppression – and the diplomatic uncertainty corresponding to the final act of the war kept the small states from taking any pragmatic steps. Clear similarities existed among the Finns, Romanians and Hungarians in the assessment of their given circumstances.

In addition to events on the battlefield, both open and latent disagreements in the camp of the eventual victors influenced the possibility of switching sides among the states in the German alliance. Territorial questions, the geopolitical situation, eventual modifications of the demand of unconditional surrender and the desire to avoid an exclusively Soviet occupation (taking possible German countermoves into consideration) were the key matters that needed to be sorted. Even though political promises could hardly be expected, Hungary steadfastly continued negotiations, unable to avoid contact with the Soviets by the end. Sources referenced in the work have also come from the Kállay Collection in Nyíregyháza and have provided input into the understanding of Hungary's circumstances on the eve of the German occupation, the Allies' demands of Hungary and their planned but not undertaken steps.

ANDRÁS JOÓ:

„ISTVÁN, SEI MIR NICHT BÖSE, ICH WERDE KEIN RUSSENFÜHRER“

UNGARN, DILEMMAS DER KLEINSTAATEN UND DIE FRAGE
DIPLOMATISCHER SCHRITTE IN SOWJETISCHER RICHTUNG, 1943–1944

Bei der Beurteilung der Außenpolitik von Miklós Kállay wurde früher öfter erwähnt, dass er nicht „rechtzeitig“ über geheime Verbindungen zumindest Sondierungsgespräche mit der Sowjetunion initiierte. An seinem Lebensabend reagierte er in einem kurzen Leserbrief in der Zeitschrift *Új Látóhatár* (Neuer Horizont) selbst auf diese Frage in Bezug auf den Standpunkt István Bethlens – darauf verweist auch der Titel meiner Studie. Die Zuschrift bildet den Ausgangspunkt der Arbeit, die auf die Sondierungen von Personen in der Schweiz eingeht, die in nicht offizieller Form (ohne die Mitwirkung der Regierung) als Privatpersonen vorgingen, obwohl sie auch offizielle Funktionen bekleideten. Diese Kontakte waren in der Fachliteratur auch früher bekannt, ihre Bewertung ist allerdings unsicher und blieb recht veränderlich. Die Seriosität des von Sándor Radó (Dóra) erwähnten sowie durch Ferenc Honti (auf Drängen von Endre Bajcsy-Zsilinszky) entstandenen Kontaktes kann mit einem Fragezeichen versehen werden. Mit Blick auf den Zeitpunkt und die Bedeutung eventuell ausbaubarer Kanäle waren diese Kontakte von zweifelhaftem Wert und zugleich sehr riskant. Der Inhalt einer früheren Monografie des Autors wird durch die vorliegende Studie mit vielen neuen Informationen ergänzt und präzisiert, wobei das früher Erörterte stark nuanciert wird. Das bezieht sich vor allem auf die Gespräche Hontis mit Wladimir Sokolin beziehungsweise auf die Rolle des Letzteren, der beinahe gleichzeitig mit dem ehemaligen rumänischen Außenminister Grigore Gafencu verhandelte. Gafencu erfüllte in der Schweiz eine ähnliche, inoffizielle Mission wie György Barcza, die des Ersteren konnte jedoch vom politischen und nachrichtendienstlichen Gesichtspunkt aus bedeutend genannt werden. In Bern liefen wichtige Verhandlungen von ungarischer Seite mit Vertretern des ehemaligen US-Geheimdienstes OSS. Bei den Treffen mit Allen Dulles und Royall Tyler wurde die sowjetisch-ungarische Kontaktaufnahme ebenfalls mehrfach angesprochen, zu einer Vermittlung kam es aber nicht.

Bis zu den Tagen vor der deutschen Besetzung starteten in Istanbul, später in Stockholm lediglich indirekte und unsichere Schritte in Richtung Moskau. Das Interesse der Sowjetunion an Ungarn war geringer, sie legte aber großen Nachdruck darauf, den Kriegsaustritt Finnlands und Rumäniens voranzubringen. Die sowjetische Politik in Bezug auf diese beiden Länder und deren Lageanalyse wirkten sich entscheidend auf die Entwicklung des Schicksals von Ungarn im Frühjahr 1944 aus. Die Lenker der ungarischen Außenpolitik waren trotz ihrer festen antibolschewistischen Überzeugung gezwungen, mit der sowjetischen Besetzung zu rechnen. Die Angst vor Gefahren, die auf die kleinen Völker lauerten, vor der von Moskau zu erwartenden politischen Unterdrückung sowie vor den diplomatischen Wendungen während der letzten Kriegsphase lähmte jedoch die aus einer Zwangslage heraus entstehenden realpolitischen Schritte. In dieser Hinsicht zeichnen sich klare Parallelen in der Sichtweise der finnischen, rumänischen und der ungarischen Führung ab.

Die Schritte der im deutschen Bündnis befindlichen Staaten zum Kriegsaustritt wurden außer durch die Ereignisse auf dem Kriegsschauplatz auch durch die offenen und latenten Gegensätze innerhalb des Lagers der künftigen Sieger beeinflusst. Territoriale Fragen, die geopolitische Situation, das tunlichste Vermeiden einer bedingungslosen Kapitulation sowie der Wunsch, der ausschließlichen sowjetischen Besetzung (ferner die Schwere der möglichen deutschen Gegenschritte) zu entgehen, waren die zentralen Fragen des Abwägens, und das nicht nur für Ungarn.

Auf politische Versprechungen konnte man nicht zählen, Ungarn konnte aber den kontinuierlichen Verhandlungen, später der Aufnahme des sowjetischen Kontaktes kaum ausweichen. Als Beitrag zur Situation vor der Besetzung des Landes, zur ungarischen Einschätzung der seitens der Verbündeten mitgeteilten Erwartungen sowie zu den vorgesehenen, jedoch nicht mehr unternommenen Schritten dient auch der Inhalt der Dokumente, die in der Kállay-Sammlung in Nyíregyháza erhalten geblieben sind und in der Studie zitiert werden.

